

Η εμπειρία της εκπαίδευσης με τον Peter Lang στην προσέγγιση της Συστημικής Καταξιοτικής Προσέγγισης (Appreciative Inquiry Systemic Approach) ως πηγής αξιών και αποθεμάτων.

(Α΄ Μέρος)

Γκότσης Ηλίας ¹

Peter Lang: «Κάθε πρόβλημα είναι ένα ματαιωμένο όνειρο»

Εισαγωγή

Το κείμενο που ακολουθεί ξεκίνησε να γράφεται πριν το θάνατο του Peter Lang με αρχικό στόχο να αποτελέσει την εισαγωγή και ένα θεωρητικό πλαίσιο συζήτησης και επεξεργασίας στην εκπαιδευτική δράση που οργανώνεται εδώ και δέκα μήνες από το Κέντρο Εκπαίδευσης και Εποπτείας OKANA και αφορά στην εκπαίδευση των στελεχών Κέντρων Πρόληψης στη Συστημική Προσέγγιση της Καταξιοτικής Διερεύνησης (Appreciative Inquiry Systemic Approach). Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης προέκυψε ο θάνατος του βασικού μέντορα και εκπαιδευτή της Προσέγγισης στον ελληνικό χώρο, Peter Lang, καθώς και η πρόσκληση του Μεταλόγου να παρουσιάσω τις εφαρμογές που έγιναν στον OKANA υπό την επίδραση των ιδεών του Peter Lang. Θεωρώ χρέος μου να αφιερώσω το κείμενο αυτό στη μνήμη του Peter Lang, αφού η απλόχερη εκπαίδευση που μας πρόσφερε αποτέλεσε το βασικό οδηγό μας στη δεκαετήχρονη εφαρμογή δράσεων εφαρμόζοντας τη μέθοδο της Συστημικής Καταξιοτικής Προσέγγισης στο πλαίσιο του OKANA.

Το ύφος, όπως επίσης και το περιεχόμενο, δε θα μπορούσαν παρά να είναι σε μεγάλο βαθμό αυτό-αναφορικά. Οι εφαρμογές που υλοποίησα και παρουσιάζονται δέχτηκαν τις επιδράσεις τόσο της εκπαίδευσης και της εποπτείας του Lang στην προσωπική μου διαδρομή, όσο και τις επιδράσεις από τους συνεχείς και πάντα εξελισσόμενους διαλόγους με τη Σμάρω Μάρκου, η οποία ήταν αυτή που οργάνωσε για πρώτη φορά στην Ελλάδα εκπαιδευτικά προγράμματα για τη μέθοδο της **Καταξιοτικής Διερεύνησης (Κ.Δ.)**

Οι εφαρμογές είναι επίσης επηρεασμένες από την αλληλεπίδραση με τις ομάδες με τις οποίες εργάστηκα αλλά και από το κοινωνικό/οικονομικό /πολιτικό πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας την τελευταία εξαετία.

Η φράση για τα «ματαιωμένα όνειρα», τις «προσδοκίες που διαψεύδονται και που καταλήγουν να βιώνονται ως προβλήματα», την οποία άκουσα για πρώτη φορά από τον Peter Lang, ήταν αυτή που με κάποιον τρόπο κατόρθωσε να αλλάξει την οπτική ενός σχετικά νέου θεραπευτή των εξαρτήσεων, όπως ήμουν εγώ το 2002, και να ανοίξει μια πόρτα ελπίδας. Αν τα προβλήματα δεν είναι παρά ματαιωμένα όνειρα, τότε τι θα συνέβαινε αν προσκαλούσαμε τους έφηβους χρήστες και τις οικογένειές τους να επανασυνδεθούν με τις ελπίδες, τις προσδοκίες και τα όνειρα που είχαν πριν την εμφάνιση των προβλημάτων;

Αυτή η «ισχυρή» ερώτηση που έθεσα στον εαυτό μου εκείνη την περίοδο με οδήγησε να δώσω μια επίσης «ισχυρή» απάντηση: αντί για το στατικό, βαλτωμένο, αδιαφοροποίητο, συγχωνευμένο (οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί για την εξάρτηση δεν έχουν όρια), αλλά κυρίως και πάνω από όλα μονολογικό, εξαρτητικό και ετεροκαθοριζόμενο παρόν, θα συναντούσαμε μέσα από τις απαντήσεις των ανθρώπων ένα όνειρο για ένα ζωντανό, γιορτινό, πολυφωνικό μέλλον. Αυτή η απάντηση ήταν που

¹ Κοινωνιολόγος - Συστημικός Ψυχοθεραπευτής. Υπεύθυνος Τμήματος Εκπαίδευσης και Αξιοποίησης Ανθρώπινου Δυναμικού OKANA, ilgotsis@gmail.com

με έπεισε να ξεκινήσω στο τέλος του 2003 την εφαρμογή στοιχείων από την Κ.Δ. στην Μονάδα Εφήβων και Νέων ΑΤΡΑΠΟΣ-ΟΚΑΝΑ, στην οποία ήμουν εκείνη την περίοδο Επιστημονικά Υπεύθυνος (Γκότσης, 2004).

Η μέθοδος της *Appreciative Inquiry* (AI) στην Ελλάδα έγινε γνωστή τη δεκαετία του 2000 κυρίως από τη δουλειά που έκανε τόσο σε επίπεδο οργανισμών όσο και σε επίπεδο εκπαίδευσης και εποπτείας η κα Σμάρω Μάρκου, όσο και από τη συνεργασία που αναπτύχθηκε από την ίδια με το ΚCC, τον Peter Lang και την Elspeth McAdam. Επίσης και από τις κοινοτικές παρεμβάσεις και τις εκπαιδεύσεις που υλοποίησε το ΑΚΜΑ με την Elspeth McAdam.

Η Κ.Δ. εντάσσεται στο μεταμοντέρνο ρεύμα της Συστημικής Σκέψης και χαρακτηρίζεται τόσο από την εστίαση στις ικανότητες των συστημάτων όσο και από τις δυνατότητές τους να οραματιστούν μια επιθυμητή κατάσταση.

Ο όρος *Appreciative Inquiry* οφείλεται στον David Cooperrider, (Cooperrider και McQuaid, 2012· Elliott, 1999), ο οποίος θεωρείται ο κύριος εμπνευστής του μοντέλου. Αρχικά εφαρμόστηκε σε οργανισμούς και εταιρείες για να αξιοποιηθεί αργότερα στη δουλειά με την κοινότητα, την εκπαίδευση και τη θεραπεία, με αποτέλεσμα ο όρος να μετεξελιχθεί σε *Appreciative Inquiry Systemic Approach* (*Προσέγγιση Συστημικής Καταξιοτικής Διερεύνησης*).

Οι όροι και οι σημασίες τους

Πριν συνεχίσουμε την παρουσίαση των εφαρμογών που έχουν επηρεαστεί από την Κ.Δ. και την αποτύπωση της επιρροής που άσκησε ο Peter Lang, ας δούμε εν συντομία τα βασικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης, καθώς στο διαδίκτυο υπάρχουν αναρίθμητες αναφορές και παρουσιάσεις. Προκειμένου να παρουσιάσουμε τις αρχές της Κ.Δ. είναι σημαντικό να μιλήσουμε για τους βασικούς όρους και να διερευνήσουμε τη σημασία τους.

Η λέξη *Appreciative* (Καταξιοτική) παραπέμπει σε μια πράξη αναγνώρισης, εκτίμησης και καταξίωσης των δυνάμεων, των ικανοτήτων, των αξιών και των δυνατοτήτων που ενυπάρχουν σε ένα άτομο ή σε ένα σύστημα. Τα αποθέματα ενδέχεται να αφορούν στο παρελθόν ή το παρόν.

Η λέξη *Inquiry* (Διερεύνηση) παραπέμπει σε μια διαδικασία διερεύνησης και ανακάλυψης αυτών των αποθεμάτων. Παραπέμπει επίσης σε μια διαδικασία ερωτήσεων με στόχο την ανακάλυψη οραματισμών, νέων δυνατοτήτων και εναλλακτικών δράσεων.

Η μέθοδος *Appreciative Inquiry* (Καταξιοτική Διερεύνηση) αποτελεί κατά συνέπεια μια συστηματική έρευνα για τις ικανότητες και τις δυνατότητες των ατόμων, των οργανισμών και των συστημάτων με στόχο αυτές να αξιοποιηθούν στο σχεδιασμό και την εφαρμογή δράσεων για την υλοποίηση των ατομικών και συλλογικών ονείρων. Μέσω της *Appreciative Inquiry* εστιάζουμε στις εμπειρίες των ανθρώπων που συνδέονται με τις δυνάμεις και τις ικανότητές τους.

Ο διάλογος, οι ερωτήσεις και οι κόσμοι που δημιουργούνται

Η Κ.Δ. βασίζεται σε μια διαλογική διαδικασία, στην οποία οι ερωτήσεις κατέχουν έναν κεντρικό ρόλο. Καθώς η προσέγγιση εφαρμόστηκε αρχικά σε οργανισμούς για να επηρεάσει στη συνέχεια τις δράσεις σε άλλα συστήματα, όπως τοπικές κοινότητες, σχολεία ή οικογένειες, ήταν φυσικό, κατά την προσωπική μου γνώμη, σε μια πρώτη ανάγνωση να έχει «τεχνοκρατικά» χαρακτηριστικά, δηλαδή οι ερωτήσεις να έχουν έναν προκαθορισμένο προσανατολισμό. Σε μια εξελικτική διαδικασία, η προσέγγιση αξιοποιείται ολοένα και περισσότερο σε θεραπευτικές, προληπτικές, συμβουλευτικές και κοινοτικές δράσεις. Οι ερωτήσεις και η διαλογική

πράξη γίνονται πιο αυθόρμητες, ενώ η έμφαση μετατοπίζεται προς τη διεργασία της ομάδας και την ανάδειξη συνεργατικών και συμμετοχικών αντιλήψεων. Οι ερωτήσεις ωστόσο αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν ένα βασικό εργαλείο, με τη χρήση του οποίου στοχεύουμε τόσο στην ανακάλυψη όσο και στη σύνδεση με τις επιθυμίες και τα όνειρα των ερωτώμενων.

Η μέθοδος της Κ.Δ. είναι διαφορετική από τις παραδοσιακές μεθόδους που στοχεύουν στην εστίαση σε ένα πρόβλημα, στη διερεύνησή του και την αναζήτηση λύσεων. Η εστίαση στο πρόβλημα θεωρείται ότι αυξάνει τη δύναμή του και εγκλωβίζει τα συστήματα, ενώ μέσω της Κ.Δ. εστιάζουμε σε αυτό που είναι λειτουργικό και αποτελεσματικό με στόχο να το αξιοποιήσουμε, ώστε να μας επιτρέψει την επίτευξη μιας συνθήκης που είναι σε αντίστιξη με το πρόβλημα. Η εστίαση βρίσκεται στο μέλλον, όχι όμως ως μια αόριστη συνθήκη αλλά ως μια πραγματική δυνατότητα με την οποία μπορούμε να συνδεθούμε στο εδώ και τώρα.

Πολλές φορές δημιουργείται μια σύγχυση, καθώς η Κ.Δ. θεωρείται ταυτόσημη με το Solution Focus ή το Problem Solving (Εστίαση Προβλήματος, Επίλυση Προβλήματος), επειδή η εστίαση στο μέλλον περιγράφει μια συνθήκη στην οποία το πρόβλημα είναι απόν. Αλλά στην πραγματικότητα υπάρχουν βασικές διαφορές. Στις θεραπείες που είναι επικεντρωμένες στη λύση, το πρόβλημα και οι επιδράσεις του ή οι παράμετροι που το καθορίζουν κατέχουν κεντρική θέση, καθώς η εστίαση σε αυτά τα δεδομένα μπορεί να παράγει τις δυνατότητες για λύση. Αντίθετα στην Κ.Δ. η εστίαση βρίσκεται στον οραματισμό και στα όνειρα (Dreaming) για το μέλλον και στα μέσα που θα οδηγήσουν στην επιθυμητή κατάσταση.

Όσον αφορά στο πρόβλημα, εφόσον υπάρξει μια αρχική διερεύνηση, στη συνέχεια προτείνεται η επαναδιατύπωσή του, ώστε να ακουστεί όχι η προβληματική συνθήκη αλλά η επιθυμητή. Ακολουθώντας την ιδέα του Peter Lang, πως κάθε πρόβλημα συνδέεται με ένα ματαιωμένο όνειρο, προσκαλούμε τα άτομα ή τα συστήματα να επανασυνδεθούν με τα όνειρα που υπήρχαν πριν τη ματαιώση ή την τραυματική εμπειρία.

Η διερεύνηση αποτελεί κεντρικό σημείο και ο σύμβουλος, ο θεραπευτής ή ο συνομιλητής, (αν αποδεχτούμε μια συνεργατική γλώσσα, όπως εδώ προτείνεται), είναι σημαντικό να σταθεί σε μια θέση περιέργειας και να αφήσει τον εαυτό του να παρασυρθεί σε μια συνθήκη θαυμασμού, καθώς αναδύονται οι αξίες και οι ικανότητες των ατόμων, των συστημάτων ή των οργανισμών. Μια θέση περιέργειας, όπως τουλάχιστον τη βιώνουν τα παιδιά, προϋποθέτει να αφεθούμε στη γοητεία των ερωτήσεων και να αφήσουμε στην άκρη τις ερμηνείες ή τις υποθέσεις, τουλάχιστον σε ένα αρχικό στάδιο.

Ερωτήσεις

«Μια ριζική διερώτηση δεν μπορεί παρά να οδηγεί σε ερωτηματικές απαντήσεις. Οι απαντήσεις αυτές τείνουν να διαλευκάνουν τόσο το αίνιγμα της ερώτησης όσο και εκείνο της απάντησης -τα οποία συνδέονται στενά- πατώντας επίσης στη μοίρα της φιλοσοφίας. Έχουμε να αντιμετωπίσουμε με φιλικότητα την καταστροφή, που δεν πλανάται μόνον, αλλά μας αφορά αποφασιστικά, ενώ συγχρόνως πρέπει να ανιχνεύσουμε τη δηκτική πανουργία που παίζει μαζί μας και εμποδίζει τα σχέδιά μας. Ευαίσθητοι στις ρωγμές που είναι παντού παρούσες, έχουμε καθήκον να πραγματοποιούμε μια διάνοιξη. Οι σκέψεις αυτές, όσο κι αν είναι αινιγματικές, συνιστούν επίσης απαντήσεις» (Αξελός, 2005).

Κατά τη Συστημική Προσέγγιση οι ερωτήσεις αποτελούν κεντρικό άξονα σύνδεσης και μπορούν να είναι:

- **Γραμμικές:** με στόχο το τι έχει συμβεί.

Η διερεύνηση του τι ακριβώς συμβαίνει, η γνώση για το πλαίσιο στο οποίο συμβαίνει και οι συνέπειες που προκύπτουν αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία θα αναπτυχθεί ο διάλογος. Οι γραμμικές ερωτήσεις επίσης δίνουν τη δυνατότητα στον συνομιλητή μας να εκτονώσει την ανάγκη του να μιλήσει σε μια πρώτη φάση για το πρόβλημα και τις συνέπειές του.

- **Κυκλικές:** με στόχο τη διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων.

Οι κυκλικές ερωτήσεις μάς βοηθούν να καταλάβουμε τις σχεσιακές διεργασίες που συντελούνται σε ένα σύστημα, καθώς βιώνει τις επιδράσεις των γεγονότων.

- **Προσανατολισμένες στο μέλλον.**

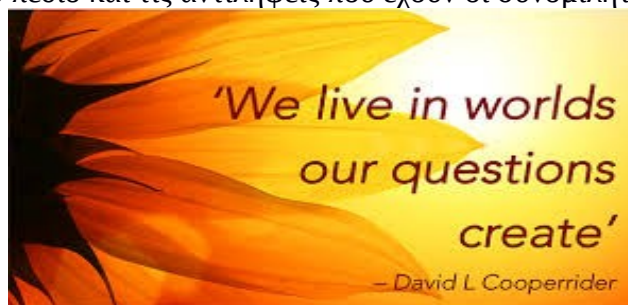
Οι ερωτήσεις που είναι προσανατολισμένες στο μέλλον χαρακτηρίζονται από κυκλικότητα και διαφέρουν από τις γραμμικές ερωτήσεις, που διερευνούν τι έχει συμβεί στο παρελθόν ή τι συμβαίνει στο παρόν. Οι ερωτήσεις για το μέλλον είναι υποθετικές και προσκαλούν τον συνομιλητή να φανταστεί τα αποτελέσματα που θα προέκυπταν σε μια επιθυμητή συνθήκη.

- **Αναστοχαστικές:** με στόχο την κατανόηση και την απόκτηση μιας μεταγνώσης.

Οι αναστοχαστικές ερωτήσεις προσκαλούν τον συνομιλητή να πάρει απόσταση από την εμπειρία και το βίωμα του παρόντος και να σκεφτεί από μια θέση απόστασης σχετικά με αυτό που συμβαίνει. Οι αναστοχαστικές ερωτήσεις βοηθούν τους ερωτώμενους να αποκτήσουν επίγνωση των ιδεών και των εμπειριών τους, καθώς, όπως αναφέρει ο Edgar Morin, «γνωρίζουμε στ' αλήθεια κάτι μόνο όταν αναστοχαζόμαστε πάνω σε αυτό που νομίζουμε πως γνωρίζουμε» (Morin, 1986).

- **Ερωτήσεις θαύματος,** οι οποίες έχουν στόχο να προσκαλέσουν τον συνομιλητή να συνδεθεί με εναλλακτικές πραγματικότητες που ενδεχομένως είναι αποκλεισμένες εξαιτίας της επίδρασης και των συνεπειών ενός προβλήματος.

Οι ερωτήσεις δε συνιστούν defacto μια ουδέτερη πράξη, αλλά μάλλον το αντίθετο: Τίθενται μέσα σε μια συνθήκη συνάντησης υποκειμενικών πραγματικοτήτων και προσκαλούν τους συνομιλητές στη συν-κατασκευή καινούριων πραγματικοτήτων, καθώς αποτελούν σχεσιακές πράξεις, το νόημα των οποίων συν-κατασκευάζεται από κοινού (από τις ερωτήσεις που τίθενται και από τις απαντήσεις που παράγονται). Με αυτήν την έννοια οι ερωτήσεις μπορούν να διευκολύνουν να ακουστούν απαντήσεις που διευρύνουν το πεδίο και τις αντιλήψεις που έχουν οι συνομιλητές (Tomlin, 1998).

«Ζούμε στους κόσμους που οι ερωτήσεις μας δημιουργούν», γράφει ο εμπνευστής της προσέγγισης David Cooperrider και αυτό στη δική μου ματιά δημιουργεί μια πραγματικότητα στην οποία οι ερωτήσεις μας δυναμικά μπορεί να προσκαλέσουν τα συστήματα να αφηγηθούν μονοσήμαντες ιστορίες και να περιγράψουν κλειστούς κόσμους· ή το ανάποδο, να αφηγηθούν πολυφωνικές ιστορίες και να αφήσουν ανοικτή τη δυνατότητα για μεταμορφώσεις και αλλαγές.

Οι ερωτήσεις από μόνες τους προκαλούν αντιδράσεις: άλλες φορές κλειστές, αμυντικές, μονολογικές απαντήσεις εκφέρονται από τους συνομιλητές, άλλες φορές οι απαντήσεις αφήνουν ανοικτό το πεδίο για καινούρια ερωτήματα. Κάτι σαν ένα

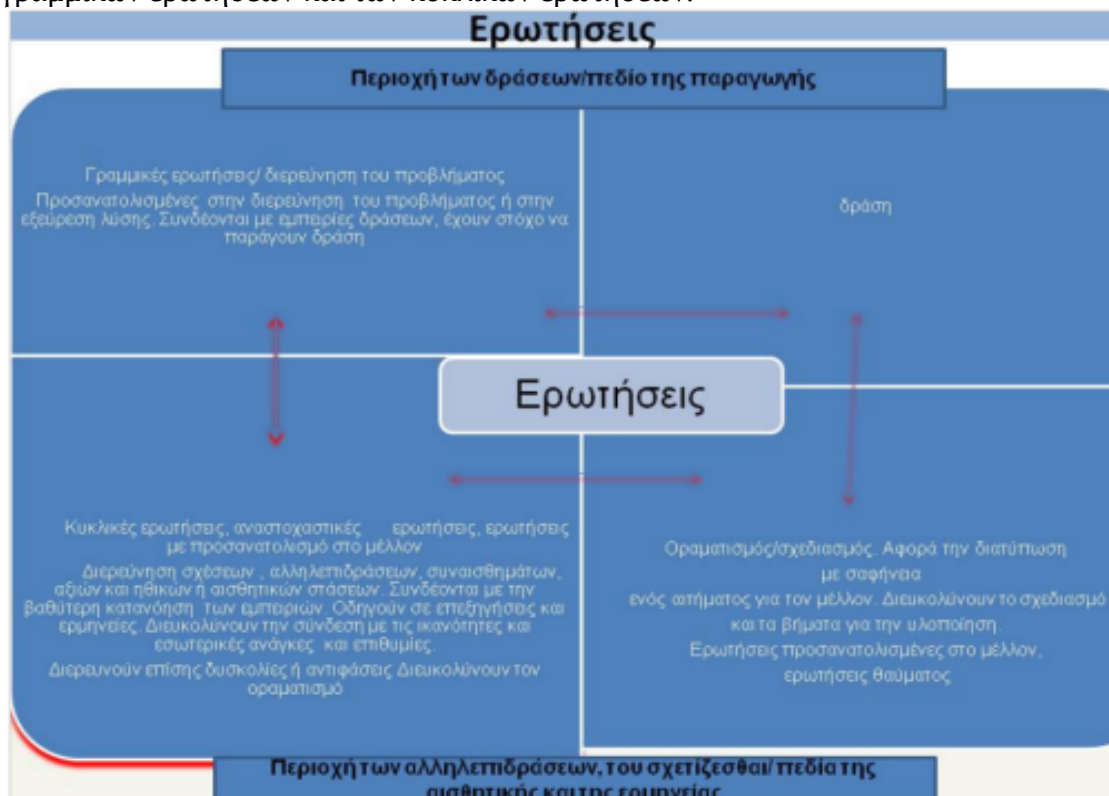
συνεχιζόμενο παιχνίδι που εκτυλίσσεται μέσα στο μεγάλο χρόνο, ίσως το κύριο Παιχνίδι του Κόσμου στο οποίο συχνά αναφέρεται ο Κώστας Αξελός (Αξελός, 1996).

Οι ερωτήσεις λοιπόν, ανάλογα με την επίδραση και την αντανάκλαση που προκαλούν, διακρίνονται σε απλές ή δυνατές ερωτήσεις, όπου οι δυνατές ερωτήσεις διευρύνουν το πεδίο και προσκαλούν στην ανάδυση νέων εναλλακτικών δυνατοτήτων (Vogt, Brown, Issacs, 2003). Οι ερωτήσεις αποτελούν βασικό εργαλείο στην Κ.Δ. και είναι χρήσιμο να έχουμε στο νου μας ότι αυτές σχετίζονται με προϋπάρχουσες ερμηνείες, υποθέσεις και προκαταλήψεις. Συχνά, παρά την πρόθεσή μας, οδηγούν σε αμυντική στάση το σύστημα με το οποίο συνομιλούμε, καθώς ασυναίσθητα εισάγουμε τις πεποιθήσεις μας, τις αξίες και τις δικές μας λύσεις για τα προβλήματα.

Όταν λοιπόν προσκαλούμε το σύστημα να σκεφτεί πέρα από το πρόβλημα, πέρα από τις επιδράσεις και τις συνέπειές του και βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια άρνηση ή με μια εμμονή στις αναφορές που σχετίζονται με το πρόβλημα, ίσως είναι βοηθητικό να θυμηθούμε μια φράση που συνήθιζε να αναφέρει ο Peter Lang: «Δεν υπάρχει η έννοια της αντίστασης, απλά ακόμα δεν έχει τεθεί η κατάλληλη ερώτηση» - ακόμα και αν η αποδοχή αυτής της θέσης, όπως είπε χαρακτηριστικά μια εκπαιδευόμενη στην Κ.Δ., αυξάνει την ευθύνη των ερωτώντων, δηλαδή των επαγγελματιών που προσκαλούνται να διευκολύνουν τα συστήματα στην πορεία προς την αλλαγή.

Στο σχήμα που ακολουθεί παρατηρούμε τη συσχέτιση που υπάρχει μεταξύ των γραμμικών ερωτήσεων και των κυκλικών ερωτήσεων.

Σχήμα 1. (Γκότσης Ηλίας, 2016).

Στο παραπάνω σχήμα οι σχέσεις μεταξύ των πεδίων είναι αμφίδρομες και αλληλεπιδραστικές. Κατά τη διάρκεια ενός ζωντανού διαλόγου οι συμμετέχοντες επιστρέφουν σε προηγούμενα πεδία, ανακατεύουν τα είδη των ερωτήσεων χρησιμοποιώντας πότε το ένα πότε το άλλο. Ανακατεύουν επίσης τους χρόνους, άλλοτε μιλώντας για το παρόν, άλλοτε για το παρελθόν, άλλοτε για το μέλλον, αρνούμενοι ευτυχώς να υποταχθούν σε μια προγραμματισμένη και τεχνικά προκαθορισμένη συνέντευξη. Ο διάλογος που παράγεται και προάγεται μέσω των ερωτήσεων ευνοεί την ανάδυση όλων των φωνών, όλων των εσωτερικών πλευρών αλλά είναι σταθερά προσανατολισμένος στην εστίαση στις ικανότητες, τις αξίες, τα αποθέματα, την ανάδυση των ονείρων για το μέλλον και στην παραγωγή ιδεών, δράσεων και αλλαγών.

Το Σχήμα 1. που χρησιμοποιήσαμε για να περιγράψουμε τη διαδικασία των ερωτήσεων παραπέμπει αλλά και επηρεάζεται από την αναφορά που κάνει ο Peter Lang στο έργο του Maturana και στις περιοχές δράσεων όπου οργανώνεται η ανθρώπινη εμπειρία (Lang, 2011· Maturana, 1988). Ο Lang αναφέρει τρεις περιοχές δράσης που αφορούν τόσο στην «αντικειμενική» όσο και στην «υποκειμενική» πραγματικότητα:

A. Περιοχή της «Παραγωγής»

Η πρώτη περιοχή της «Παραγωγής» αφορά και αναφέρεται στην αντικειμενική πραγματικότητα, στο πλαίσιο, στους κανόνες, στους νόμους και χαρακτηρίζεται από το *Upi-verse*, δηλαδή την επικράτηση μίας εκδοχής της αλήθειας. Σχηματικά τόσο το πεδίο των γραμμικών ερωτήσεων όσο και το πεδίο των δράσεων μπορούν να συνδεθούν με αυτήν την περιοχή.

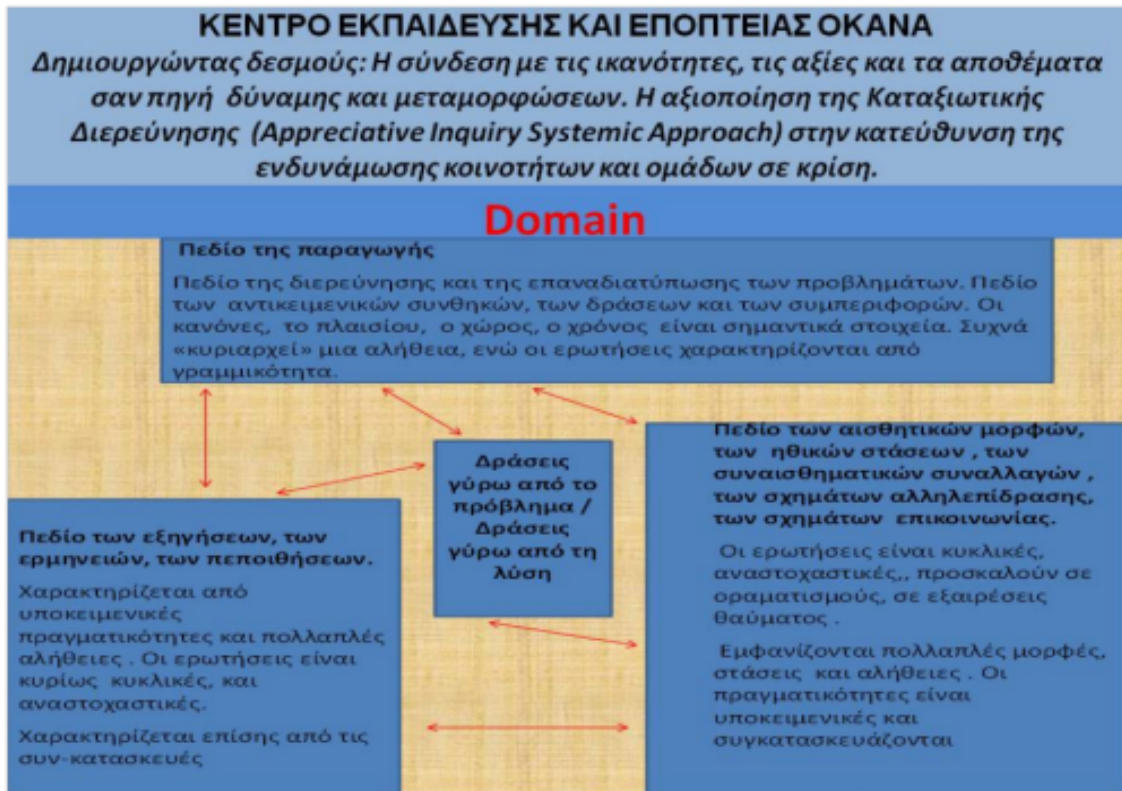
B. Περιοχή της Αισθητικής

Η δεύτερη περιοχή σχετίζεται με το πεδίο της «Αισθητικής». Σε αυτήν την περιοχή η πραγματικότητα είναι Υποκειμενική και σημαντικά στοιχεία αποτελούν οι αρχές και οι αξίες, ο σεβασμός, η ηθική, η ομορφιά και η αρμονία.

Γ. Περιοχή των Επεξηγήσεων

Η τρίτη περιοχή αφορά στο πεδίο των Επεξηγήσεων: Σε αυτό το πεδίο κυριαρχεί επίσης η Υποκειμενική Πραγματικότητα, η προσπάθεια για ερμηνεία και κατανόηση, ενώ χαρακτηρίζεται από το *Multi-verse*, τις πολλές εκδοχές της αλήθειας.

Με τη δεύτερη και την τρίτη περιοχή συνδέονται τα πεδία των ερωτήσεων που αφορούν στην ερμηνεία, την κατανόηση, την κυκλικότητα και την αλληλεπιδραστικότητα.

Σχήμα 2. (Γκότσης Ηλίας, 2016).

Οι βασικές αρχές της Κ.Δ.

Όπως αναφέραμε, η Κ.Δ. ανήκει στο ρεύμα των μεταμοντέρνων προσεγγίσεων και κατά συνέπεια κάποιες από τις αρχές στις οποίες βασίζεται διέπουν και άλλες μεταμοντέρνες προσεγγίσεις. Καθώς στο διαδίκτυο υπάρχουν εκτενείς αναφορές σε άρθρα και βιβλία για αυτές τις αρχές, εδώ περιγράφονται περιληπτικά.

Οι πέντε βασικές αρχές:

1. α) Η αρχή του κοστρουκτιβισμού και του κοινωνικού κοστρουξιονισμού

Σύμφωνα με την κοστρουκτιβιστική οπτική, η πραγματικότητα αποτελεί μια υποκειμενική κατασκευή. Συνεπώς τα προβλήματα-συμπτώματα δεν υπάρχουν χωρίς τα συστήματα παρατήρησης που τα ορίζουν.

«Το βλέμμα μας δημιουργεί κόσμους», αναφέρει ο Cooperrider και η σκέψη του μας προσκαλεί να αναλογιστούμε εάν το βλέμμα μας είναι αντικειμενικό, ουδέτερο ή εάν το υπό παρατήρηση σύστημα επηρεάζεται από τον τρόπο που το κοιτάζουμε, όπως συχνά οι κοστρουκτιβιστές αναφέρουν. Υπό αυτή την έννοια, ένα βλέμμα εκτίμησης ή θαυμασμού προς τον συνομιλητή μας ενισχύει την αυτοεκτίμησή του και επιτρέπει μια βαθύτερη σύνδεση με τις ικανότητες και τα αποθέματά του.

Οι θεωρητικοί της Κ.Δ. ασπάζονται τις ιδέες του κοινωνικού κοστρουξιονισμού και δίνουν έμφαση στη σημασία της γλώσσας θεωρώντας τα ανθρώπινα συστήματα ως γλωσσικά συστήματα· ότι αποτελούν δηλαδή μη μηχανικά συστήματα και κινούνται όχι με βάση νόμους ή κανόνες αλλά μέσω των νοημάτων που παράγονται μέσα στη γλώσσα, αρκεί να υπάρχει ένα μίνιμουμ συμφωνίας για τα νοήματα και τις ερμηνείες.

Η υιοθέτηση μιας γλώσσας που εμπεριέχει εκτίμηση για τους συνομιλητές, η έμφαση και η διερεύνηση των ικανοτήτων και των αποθεμάτων των ατόμων δίνει

δύναμη αυτού που είναι υπό παρατήρηση. Είναι σημαντικό να εστιάζουμε σε αυτό που θέλουμε περισσότερο και όχι σε αυτό που λείπει.

Ο Peter Lang μιλούσε συχνά για ένα παράδειγμα που ανέφερε ο John Dewey. Σε αυτήν την ιστορία ένας τοξότης κάθεται στην άκρη ενός λιβαδιού και σημαδεύει ένα στόχο. Ο Lang μας προσκαλούσε να διαλέξουμε τι είναι πιο σημαντικό: οι ενυπάρχουσες ικανότητες του τοξότη στη σκοποβολή και στο χειρισμό του τόξου ή η εστίαση του βλέμματός του στο στόχο;

Η απάντηση είναι προφανώς υποκειμενική: εάν ο τοξότης δεν έχει ικανότητες στην τοξοβολία, τότε η επικέντρωση στο στόχο ενδέχεται να είναι εξαιρετικά δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Από την άλλη, αν χαθεί η εστίαση στο στόχο η εγκατάλειψη της προσπάθειας είναι σχεδόν βέβαιη. Ο Lang πρότεινε, όπως και ο Dewey, ότι η επικέντρωση στο στόχο είναι σημαντική, καθώς όσο υπάρχει η σύνδεση με τις επιθυμίες, οι δυνατότητες εξέλιξης των ικανοτήτων και οι μετακινήσεις από τις αρχικές θέσεις είναι δυνατόν να υπάρξουν.

Από μια άλλη θέση η συγγραφέας Chimamanda Ngozi Adichie μάς προτείνει να σκεφτούμε μια πολύ ενδιαφέρουσα ιδέα σχετικά με την ταυτότητα που κατασκευάζεται μέσα από τις αφηγήσεις. Η Adichie αναφέρεται στον κίνδυνο που υπάρχει όταν αφηγούμαστε μονοσήμαντες ιστορίες για τον εαυτό μας ή για τους άλλους. Οι μονοσήμαντες ιστορίες ενισχύουν μια περιορισμένη αντίληψη του κόσμου, αυξάνουν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις και παράγουν παγιωμένες ταυτότητες. Η Adichie μας προσκαλεί να διευρύνουμε την οπτική μας γωνία, να εστιάσουμε σε αυτό που συχνά δεν είναι ορατό και να το συμπεριλάβουμε στις αφηγήσεις μας (Adichie, 2009).

3. Η αρχή του ταυτόχρονου

Ζούμε στον κόσμο που δημιουργούν οι ερωτήσεις μας. Όπως γνωρίζουμε, τα συστήματα ξεκινούν να αλλάζουν ήδη από τη στιγμή που αρχίζουμε να τα παρατηρούμε (2^η Κυβερνητική). Οι ερωτήσεις μας δεν είναι ουδέτερες και η αλλαγή ξεκινά από τη στιγμή που ξεκινάμε να θέτουμε ερωτήσεις.

Η άνευ όρων θετική ερώτηση είναι μετασχηματιστική. Μια καταξιοτική στάση μάς προσκαλεί να αναρωτηθούμε για τις δυνάμεις και τις ικανότητες των ανθρώπων, των ομάδων και των κοινοτήτων όπου ζούμε.

4. Η προκαταβολική αρχή

Οι θεωρητικοί της Κ.Δ. ακολουθώντας τη Β' Κυβερνητική ως προς το βλέμμα του παρατηρητή και την επίδραση που αυτό ασκεί δημιουργούν την τέταρτη αρχή σύμφωνα με την οποία ένα θετικό βλέμμα διαμορφώνει ένα θετικό μέλλον.

Οι κοινωνίες σύμφωνα με τον Καστοριάδη δημιουργούν τους θεσμούς τους με βάση την ικανότητα που έχουν να συνδέονται με τη φαντασιακή διαδικασία και χάρη σε αυτήν παράγουν ιδέες και πράξεις (Καστοριάδης, 1975).

Η Κ.Δ. μέσω του αξιώματος: «Δημιουργήστε το όραμα πριν τις αποφάσεις!» προσκαλεί σε έναν οραματισμό και μια συνθήκη ονείρου που λειτουργεί σαν οδηγός για δράση. Η σύνδεση με ένα όνειρο, με μια επιθυμία μάς επιτρέπει να επινοήσουμε τα

μέσα για την πορεία προς την εκπλήρωσή της. Την ίδια στιγμή η σύνδεση με μια ιδανική συνθήκη μάς θέτει αντιμέτωπους με το ενδεχόμενο βάρος των αλλαγών που χρειάζεται να συμβούν.

«Ξεκινήστε με μικρές αλλαγές», μας προτείνει η Κ.Δ., «αυτές που ταιριάζουν με την υπάρχουσα εσωτερική δομή του συστήματος» (Willke, 1996), θα προσθέταμε εμείς ή αλλιώς με την «εσωτερική μας τελειότητα», όπως συνήθιζε να λέει ο Peter Lang.

5. Η θετική αρχή

Η πέμπτη βασική αρχή αναφέρεται στη σύνδεση με τα θετικά συναισθήματα. Όταν κυριαρχούν τα αρνητικά συναισθήματα και το σύστημα είναι εγκλωβισμένο στο πρόβλημα και τις συνέπειές του, τότε περιορίζεται η δημιουργικότητά του. Αντίθετα, η επικράτηση των θετικών συναισθημάτων δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ανάδειξη εναλλακτικών δυνατοτήτων. Καθώς προσκαλούμε - μέσα σε μια σχεσιακή διεργασία - ο ένας τον άλλον σε μια συνθήκη όπου ακούγονται δημόσια οι ικανότητες και εκδηλώνεται χωρίς αναστολή η επιβεβαίωση, η εκτίμηση και ο θαυμασμός μεταξύ των σχετιζόμενων μερών, αυξάνεται η σύνδεση με έναν συναισθηματικό θετικό πυρήνα.

Οι θεωρητικοί της Κ.Δ. θεωρούν σημαντική παράμετρο την αναγνώριση και την ταυτόχρονη αξιοποίηση των πέντε βασικών αρχών.

Επιπλέον αρχές

Καθώς η μέθοδος της Κ.Δ. εξελισσόταν και συνδεόταν όλο και πιο βαθιά με τη Συστημική Σκέψη, συμπληρωνόταν με μια πληθώρα αρχών. Οι βασικότερες είναι:

• Η αρχή της ολότητας:

Η εμπλοκή όλων των μερών του συστήματος αυξάνει την πιθανότητα για αλλαγές, ιδιαίτερα όταν αυτές αφορούν μεγάλα συστήματα ή κοινότητες.

Στις κοινοτικές παρεμβάσεις οι συντονιστές μιας Καταξιώτικης Διαδικασίας προσκαλούν σε μια οριζόντια συμμετοχή όλα τα μέρη της κοινότητας (από την κορυφή της ιεραρχίας έως τη βάση της) θεωρώντας την εμπλοκή και τη συζήτηση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών ως σημαντική παράμετρο επιτυχίας.

• Η αρχή της αναπαράστασης (της προσομοίωσης):

Η σύνδεση με ένα ιδανικό, φανταστικό μέλλον θέτει το ερώτημα εάν μπορούμε να βαδίσουμε προς αυτό αν υιοθετούμε πρακτικές που βρίσκονται σε αντίθετη κατεύθυνση, αναπαράγοντας δηλαδή διπλά μηνύματα σχετικά με τις αξίες, το σκοπό και τα μέσα. Αυτά τα διπλά μηνύματα θα δημιουργούσαν μια αναντιστοιχία ανάμεσα στο σκοπό και τα μέσα. Για αυτόν το λόγο όσοι/ες εργάζονται με Καταξιώτικες Πρακτικές προτείνουν να δημιουργούμε τις προϋποθέσεις για τη μετάβαση σε μια μελλοντική συνθήκη μιλώντας σαν να είμαστε ήδη στο μέλλον. Οι θετικές αλλαγές έχουν περισσότερες πιθανότητες να συμβούν αν η διεργασία στο παρόν είναι ένα πρότυπο θετικής αλλαγής. «Οι πράξεις «μιλούν» πιο δυνατά από τα λόγια», αναφέρεται χαρακτηριστικά για να τονιστεί η αξία των καθημερινών πρακτικών.

• Η αρχή της επίγνωσης

Η επίγνωση για τις πράξεις μας, τον εαυτό μας και τις αλληλεπιδράσεις με τους άλλους, αποτελεί ένα μέσο που μας οδηγεί στην ανάληψη της ευθύνης για τις δράσεις και τις σχέσεις μας. Μπορούμε μέσω αυτής να προβληματιστούμε, να αλλάξουμε ή να μετακινηθούμε αλλά σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικό να κινούμαστε έχοντας στο νου μας ότι είμαστε «συστημικά όντα», δηλαδή συμμετέχουμε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στη σύνθεση του συστήματος που ανήκουμε.

Τα βήματα, το μοντέλο 4D (Discovery, Dreaming, Design, Delivery)

Στην προσέγγιση της Καταξιοτικής Διερεύνησης υπάρχουν ορισμένα βήματα τα οποία σχεδιάστηκαν από τους εμπνευστές της και παρόλο που συχνά αυτά διευρύνονται για να εμπεριέξουν και άλλες τεχνικές, εξακολουθούν να αποτελούν το βασικό εργαλείο.

Εισαγωγικό Βήμα. Διερεύνηση και Επαναδιατύπωση του προβλήματος

Σε αυτήν τη διαδικασία, αφού ακούσουμε το περιγραφόμενο ως πρόβλημα, προσπαθούμε με γραμμικές και κυκλικές ερωτήσεις να καταλάβουμε:

- Τι συνιστά το πρόβλημα;
- Πώς αισθάνονται όσοι εμπλέκονται σε αυτό;
- Πώς θα το περιέγραφαν όσοι εμπλέκονται;

Στη συνέχεια με διευκρινιστικές ερωτήσεις προσπαθούμε να καταλάβουμε ποια θα ήταν η επιθυμητή συνθήκη για τον συνομιλητή μας και προτείνουμε διαφορετικές εκδοχές αφήγησης, οι οποίες θα περιέγραφαν με όσο το δυνατόν πληρέστερο τρόπο την επιθυμητή κατάσταση. Η φράση του Peter Lang για τα προβλήματα ως ματαιωμένα όνειρα είναι εξαιρετικά χρήσιμη στην προσπάθεια να επαναδιατυπωθεί το πρόβλημα με έναν τρόπο που θα περιέγραφε την επιθυμητή κατάσταση. (Το εισαγωγικό βήμα που αφορά στην επαναδιατύπωση του προβλήματος βρίσκεται έξω από τον κύκλο των 4 D, όπως φαίνεται στο σχήμα που ακολουθεί, καθώς προηγείται και αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία θα ακολουθήσει ο Καταξιοτικός Διάλογος).

Βήμα 1: Ανακάλυψη-εστίαση (Discovery)

Σε αυτό το βήμα ανακαλύπτουμε και εστιάζουμε στις ενυπάρχουσες ικανότητες και δυνατότητες που έχουν αξιοποιηθεί σε προηγούμενες εμπειρίες ή δράσεις που χαρακτηρίζονται από μια επιτυχή έκβαση.

Στη βιβλιογραφία συχνά συναντάμε ένα συγκεκριμένο τύπο ερωτήσεων, ο οποίος προσαρμόζεται κάθε φορά στις ιδιαίτερες συνθήκες και πλαίσια και προσκαλεί τον συνομιλητή μας να συνδεθεί με μια εμπειρία καταξίωσης που έχει ήδη συμβεί στη ζωή του. Μέσα από αυτήν τη σύνδεση θα αναδυθούν οι ενυπάρχουσες αξίες και ικανότητες (πχ., «Θυμήσου μια ξεχωριστή κατάσταση όπου ένιωσες ότι σε εκτιμούν, ότι αξίζεις, ότι καταξιώνεσαι; Ποιες ικανότητες, αξίες αξιοποίησες για να υπάρξει αυτή εμπειρία; Τι ήταν αυτό που έκανε ξεχωριστή αυτή την εμπειρία;»). Το ενδιαφέρον είναι ότι πολύ συχνά καθώς εργαζόμαστε με δύσκολες ομάδες (πχ., με παραβατικούς εφήβους ή εξαρτημένους από ουσίες) ως επαγγελματίες δυσκολευόμαστε να συνδεθούμε έχοντας ένα βλέμμα εκτίμησης και σεβασμού και κατά συνέπεια οι ερωτήσεις μας δεν είναι πειστικές.

Ωστόσο, η Elspeth McAdam μάς δίδαξε ότι ακόμα και αν εργαζόμαστε με «δύσκολους εφήβους» είναι δυνατό να ανιχνευθούν ικανότητες που έχουν επιτρέψει την επιβίωση των συνομιλητών μας και μας προσκαλεί να αξιοποιήσουμε αυτές τις ικανότητες σε άλλα πεδία δράσης (McAdam, 2009).

Φαίνονται χρήσιμες οι ερωτήσεις που προσκαλούν σε μια ξεχωριστή εμπειρία, σε εξαιρέσεις και διερευνούν στιγμές που έχει υπάρξει **η διαφορά που έχει κάνει μια διαφορά**, μια φράση που έγινε ευρύτερα γνωστή από τον G. Bateson (Μουρελή, 2002). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η πρόσκληση μπορεί να διευκολύνει την αφήγηση

ιστοριών για ξεχωριστές ή σπάνιες στιγμές στις οποίες οι ικανότητες του συνομιλητή μας συνέβαλαν στο να δημιουργηθούν μια σειρά από αλλαγές σε ολόκληρο το σύστημά του.

Βήμα 2: Πρόσκληση στον οραματισμό (Dreaming)

Σε αυτό το βήμα προσκαλούμε το άτομο ή το σύστημα να ονειρευτεί τον εαυτό του σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα από τη στιγμή της συνομιλίας και μετά. Έπειτα εστιάζουμε στις επιθυμίες και τα όνειρα που υπάρχουν για το μέλλον. Η πρόσκληση για την έκφραση του ονείρου είναι ίσως το σημείο με τις περισσότερες δυσκολίες, ιδιαίτερα όταν συνομιλούμε με συστήματα ή κοινότητες που έχουν ματαιωθεί κατ' επανάληψη. Σε αυτήν την περίπτωση είναι σημαντικό να τοποθετήσουμε τον οραματισμό σε ένα μακρινό χρονικό ορίζοντα (πχ., σε λίγα χρόνια από τη στιγμή της συνομιλίας), ώστε να μην αισθανθούν τον κίνδυνο μιας επαναλαμβανόμενης άμεσης ματαιώσης. Η πρόσκληση προς τον οραματισμό δεν ακυρώνει τη θεραπευτική σημασία που έχει η δημιουργία του κατάλληλου χώρου έκφρασης και των αρνητικών και των δύσκολων συναισθημάτων που συνδέονται με τη ματαιώση ή τη διάψευση προηγούμενων προσδοκιών.

Βήμα 3: Σχεδιασμός-Εστίαση (Design)

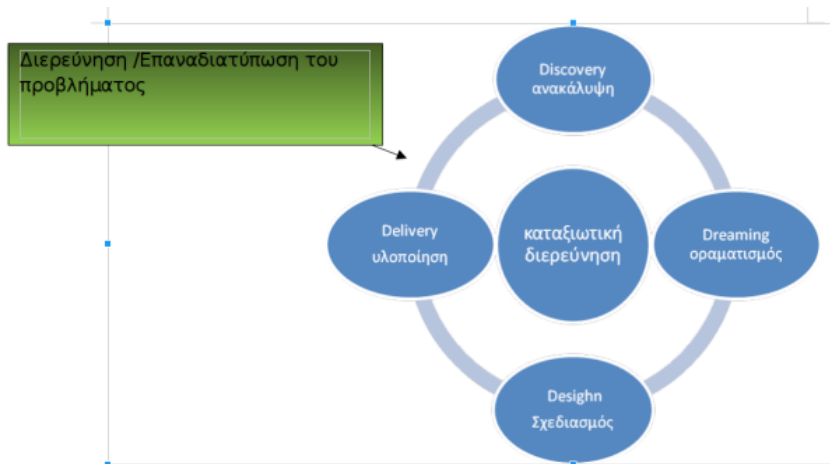
Ο σχεδιασμός αφορά στα βήματα που χρειάζονται να υλοποιηθούν για να φτάσουμε στο μέλλον που ονειρευτήκαμε κατά το δεύτερο στάδιο. Σε αυτό το πεδίο τα συστήματα συχνά προσκρούουν στις τεχνικές ή υλικές δυσκολίες και είναι χρήσιμο να αναζητηθούν εναλλακτικοί δρόμοι προκειμένου να μην υπάρξει ματαιώση ή αναστολή των βημάτων. Μια βοηθητική ερώτηση είναι η πρόσκληση να μιλήσουμε για το μέλλον σαν να είναι ήδη παρόν: πχ., «Φαντάσου ότι βρισκόμαστε ήδη δέκα χρόνια μετά και το όνειρό σου έχει ήδη πραγματοποιηθεί. Σε εκείνο το χρονικό σημείο συναντιόμαστε ξανά και εσύ μου διηγείσαι με λεπτομέρειες τι έκανες προκειμένου να τα καταφέρεις». Η συνομιλία γίνεται σαν το μέλλον να έχει ήδη συμβεί (**προκαταβολική αρχή**).

Βήμα 5: Υλοποίηση (Delivery)

Σε αυτό το βήμα μάς ενδιαφέρει να διατυπωθούν με σαφήνεια οι πρώτες ενέργειες που χρειάζεται να κάνουμε. Πώς θα ξεκινήσουμε τις δράσεις που θα μας οδηγήσουν προς το όραμα είναι η βασική ερώτηση. Αυτή η ερώτηση ενισχύει τη δέσμευση του/των συνομιλητή/των σε σχέση με τα προηγούμενα βήματα.

Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης αξιοποιούμε τις ερωτήσεις ανάλογα με το βήμα που βρισκόμαστε. Αν διερευνούμε το πρόβλημα προκειμένου αυτό να επαναδιατυπωθεί, οι ερωτήσεις μας είναι γραμμικές (πότε, πού, γιατί, τι) αλλά και κυκλικές (ποιοι εμπλέκονται, ποιες σχέσεις, ποια συναισθήματα υπάρχουν). Αν βρισκόμαστε στο πεδίο του οραματισμού, οι ερωτήσεις είναι ερωτήσεις μέλλοντος ή αν υπάρχουν δυσκολίες για το σχεδιασμό και τα βήματα υλοποίησης μπορούμε να αξιοποιήσουμε τις ερωτήσεις θαύματος. Επίσης στο σημείο του σχεδιασμού συχνά αξιοποιούμε τις αναστοχαστικές ερωτήσεις, ενώ οι ερωτήσεις θαύματος και εστίασης στις εξαιρέσεις είναι πάντοτε χρήσιμες στις συνομιλίες μας με ματαιωμένα συστήματα.

Το μοντέλο των τεσσάρων βημάτων (σχηματική απεικόνιση)

(Τέλος Α΄ Μέρους)